

Veljesseurakunta Virossa

Juha Väliahon alustus Tiililä-seurassa 2.11.2015

Keskityn tässä esityksessä toisaalta herrnhutilaisuuden syntyyn ja toisaalta veljesseurakunnan toiminnasta Virossa syntyneen herätyksen alkuvaiheeseen ja leviämiseen, missä herätyksen dynamiikka tulee erittäin hyvin esille. Liikkeen myöhempiä vaiheita käsitelen suurpiirteisemmin. Tärkeimmät lähteeni ovat Voldemar Iljan kuusiosainen liikkeen historia Virossa vuosina 1730–1817 ja Rudolf Pöldmäen tutkimukset Viron veljesseurakunnasta.

Viron ev.lut. kirkossa on ollut ja on vielä tänäänkin vain yksi herätysliike, veljesseurakunta. Se on Saksan itäosasta, Herrnhutista, alkunsa saaneen herrnhutilaisliikkeen virolainen haara. Viron veljesseurakunnalla on pitkä ja täysin omaperäinen – kaikista muista herrnhutilaisuuden haaroista poikkeava – historiansa. Tänä vuonna veljesseurakunta tuli vaikuttaneeksi Virossa 285 vuotta, ja koko historiansa ajan se on ollut elävä herätysliike Viron luterilaisessa kirkossa, jossa se on kokenut hyvin erilaisia vaiheita, valtaosan ajasta painostusta ja rajoituksia kirkon puolelta.

Herrnhutilaisliikkeen luonteista liikettä ei Suomessa suoranaisesti ole, vaikka 1700-luvulla Tornionjokilaaksossa olikin liikkeen vaikutusta kolmen herrnhutilaisveljen työn tuloksena vuodesta 1734 alkaen. Sekä hurmoksellisuutta edustava Juho Lustig että kristillisyydessä tasapainoinen seppä Högman saivat siitä herrnhutilaisia vaikutteita. 1740-luvulla kokoontuivat herrnhutilaisryhmät Oulussa, Turussa ja Helsingissä. Myös ensimmäinen suomalainen lähetystyöntekijä oli herrnhutilainen. Hän lähti Herrnhutista seurakunnan ulkolähetystyöhön 1750-luvulla.

Veljesseurakunnan hengellinen isä oli kreivi Nikolaus Ludvig von Zinzendorf (1700–60). Hän syntyi aatelissukuun Saksassa lähellä Nürnbergiä. Perhe kuului pietisteihin, aikaisemmin syntyneeseen luterilaisen kirkon herätysliikkeeseen, ja pietismin hengellinen isä F.J. Spener oli Nikolauksen kummi. Zinzendorf kävi pietismin kehossa, Hallessa, A.H. Francken perustamaa koulua, jossa vallitsi ankara pietistinen henki ja kuri. Sukunsa painostuksesta hän opiskeli valtion virkamieheksi Wittenbergin luterilaista puhtasoppisuutta edustavassa yliopistossa. Valmistuttuaan hän halusi työskennellä Hallessa Francken armeliaisuuslaitoksissa mutta avioitui vuonna 1722 Dorothea Reussin kanssa ja siirtyi sukunsa painostuksesta viideksi vuodeksi oikeusneuvokseksi Dresdeniin.

Herrnhutin ja herrnhutilaisuuden syntyminen

V. 1722 Zinzendorf osti suvun maatilan Berthelsdorfista, joka oli Saksan itäosassa lähellä Böömin ja Määrin rajaa. Sinne hän otti heti vastaan katolisesta Määristä tulleet, evankelisen uskonsa takia paenneet saksalaiset ”Määrin veljet”, jotka olivat taitavia käsityöläisiä. ”Böömin ja Määrin veljet” olivat evankelisia hussilaisia, katolisen vaaliruhtinaan v. 1415 teloittaman Jan Husin hengellisiä jälkeläisiä, joiden uskontunnustuksena oli Augsburgin tunnustus ja joilla oli oma tarkka kirkkojärjestyksensä. Böömiläiset veljet olivat jo aikaisemmin paenneet Puolaan, minne määriläisetkin aikoivat mennä mutta jäivätkin Zinzendorfin kehotuksesta Berthelsdorfin maatilalle. Sinne saapui yhä uusia Määrin pakolaisia. Siirtokunnan sielunhoitajana toimi paikallinen luterilainen pastori, ja Zinzendorf vieraili siellä usein.

V. 1724 siirtokuntaan rakennettiin seurakuntatalo. Vastuu siirtokunnasta tuli silloin ”neljän veljen liitolle”, jota johti Zinzendorf. Veljet eivät muodostaneet eri seurakuntaa vaan kävivät jumalanpalveluksissa Berthelsdorfin kirkossa. Ongelmia syntyi siitä, että Määrin veljet olivat oppimattomia ja yltyöpäisiä, edustivat hyvin erilaisia näkemyksiä ja alkoivat vaatia isien perinteiden mukaista järjestystä. Franckekin varoitti tilanteesta. Zinzendorf onnistui kuitenkin pitämään veljesjoukon koossa.

Siirtokuntaa alettiin nimittää Herrnhutiksi (Herran suoja). Zinzendorf muutti sinne perheineen keuhkokuumeella 1727. Elokuun 13. päivää 1727 voidaan pitää veljesseurakuntaliikkeen syntymäpäivänä. Sekä

vassa tilanteessa Zinzendorf otti johdon käsiinsä. Herrnhutin sisäinen kirkkojärjestys laadittiin alku-seurakunnan ja Böömin veljien vanhan kirkkojärjestyksen mukaisesti. Luterilaisesta kirkosta ei erottu, kasteet suoritettiin ja ehtoollinen nautittiin Berthelsdorfin kirkossa. Vastuu oli 12 vanhim-malla, joista päävanhin oli Zinzendorf ja joista neljä muodosti johtavan työryhmän. Vanhimmat kokoontuivat neuvottelemaan lauantaisin.

Herrnhut oli kuin äärimmäisen huolellisesti organisoitu evankelinen ”luostari”, jossa pääosa eli perheinä. Jäsenet olivat lähinnä Määristä tulleita käsityöläisiä, jotka tekivät ahkerasti töitä ja työn jälkeen osallistuivat seurakunnan tilaisuuksiin. Koko seurakunta jaettiin erityyppisiksi pienryh-miksi, joilla oli johtaja, apulainen ja sielunhoitaja. Juuri näiden, tavallisesti 5–6 hengen ryhmien keskinäinen yhteys ja jakamisen periaate – kaikki osallistuivat – oli herrnhutilaisuuden tuntomerkki ja salaisuus, jota luterilaisissa seurakunnissa ei ollut. Pienryhmät olivat hengellistä jakamista ja sielunhoitoa varten. Niissä jäsenet lauloivat, rukoilivat, jakoivat vapaasti kokemuksiaan, toivat esille ajatuksiaan ja kehottivat toinen toistaan.

Toinen ryhmämuoto olivat pienryhmiä moninkertaisesti suuremmat ”kuorot”, joiden viikoittaisissa kokoontumisissa käsiteltiin myös työ- ja vastuuasioita. Luostarimaisuus näkyi myös erittäin kovassa seurakuntakurissa, johon kuuluivat kahdenkeskiset keskustelut ja äärimmäisissä tapauksissa van-himmiston eteen kutsuminen ja seurakunnasta erottaminen. Seurakuntakuria hoidettiin kuitenkin hengellisin keinoin. – V. 1733 Herrnhutissa oli 600 henkeä ja vuonna 1757 jo 1200 henkeä.

Veljesseurakunta oli yleiseen pappouteen pohjautuva maallikkoliike, jossa jokaiselle etsittiin oma tehtävä. Vain johtavat työntekijät saivat palkkaa. Muut olivat vapaaehtoisia. He hoitivat ryhmien johtamisen, sairaiden hoitamisen, köyhistä huolehtimisen jne. Perustettiin kouluja, joissa lapset kävivät, samoin orpokoteja. Erityinen huomio kiinnitettiin lasten ja nuorten kasvatukseen. Pidettiin myös laulutunteja, joissa vain laulettiin hengellisiä lauluja. Lisäksi kokoonnuttiin ryhmittäin rak-kauden aterioiden nauttimiseksi-idean mukaisesti: jokaisella on jotakin annettavaa.

Herrnhutin yhteisössä oli joka päivä kaikkien yhteinen aamurukoushetki ja illalla iltarukoushetki, jossa Zinzendorf antoi Raamatun jakeen mietittäväksi seuraavaa päivää varten. Sitä alettiin nimittää päivän tunnussanaksi. Tapa otettiin käyttöön Herrnhutissa v. 1728. Vuodesta 1731 tähän päivään saakka on valittu yksi Vanhan ja yksi Uuden testamentin teksti kutakin päivää varten koko vuoden ajaksi ja painettu teksti kirjaksi – tänään yli 20 kielellä. Niin on ollut 112 vuotta Suomessakin.

V. 1728 aloitettiin seurakuntapäiväkäytäntö: joka kuukauden viimeisenä lauantaina kaikki koottiin juhlalliseen kokoontumiseen, jossa oli myös tarjoilu. Seurakuntapäivissä painottui laulaminen, julistus sekä veljien ja sisarten rukoukset. Lisäksi luettiin ystäviltä ja erityisesti lähetyksentiltä saapuneita kirjeitä ja otettiin vastaan uudet jäsenet. Muualla syntyneet veljesseurakunnat viettivät seurakuntapäiviä kaksi kertaa vuodessa.

Yhteislaululla oli Herrnhutissa korostetun suuri merkitys. Käytettiin virsiä, mutta pian syntyi myös paljon omia laulutekstejä, joissa käytettiin tuttuja säveliä, ja sitten syntyi omia melodioita. Kaikissa tilaisuuksissa laulettiin paljon veljesseurakunnan tavanomaista elävämpiä ja tunteikkaampia lauluja. Samoin käytettiin paljon muualta saatuja tai omia hengellisiä runoja. Herrnhutia varten Zinzendorf julkaisi v. 1735 laulukirjan, jossa oli 972 laulua – kirkon virsiä, Böömin veljien muinaista lauluja ja veljesseurakunnan omia lauluja, joista noin 200:aan hän itse oli kirjoittanut sanat. Hän totesi: Raa-mattua ei tule ainoastaan lukea läpi, se tulee myös laulaa läpi.

Varhaisemmasta käytännöstä poikkeavaa veljesseurakunnassa oli naisten aktiivinen osallistuminen toimintaan. Zinzendorf ja hänen vaimonsa Dorothea olivat kuin Apostolien tekojen työntekijä-aviopari Akylas ja Priska. Dorothea teki itsenäisesti paljon veljesseurakunnan työhön liittyviä neuvottelumatkoja, oli Herrnhutin hengellinen äiti ja hoiti myös perheensä käytännön asiat. Naisilla oli omat erilaiset pienryhmänsä ja niillä naisjohtajat. Naisten sielunhoito oli tyystin naisten tehtävä. Mutta tärkeissä vastuupaikoissa ja opetustehtävissä olivat vain veljet.

Keskeisenä tuntomerkkinä Herrnhutissa oli Zinzendorfin valoisa ja Kristus-keskeinen julistus haavoitetusta Jumalan Karitsasta, jonka veren tuoman sovituksen kautta ihminen pelastuu ja uskova saa syntinsä anteeksi. Herrnhutilaisuus oli perusluonteeltaan iloitsevaa ja omistavaa kristillisyyttä, joka poikkesi pietismin raskas- ja lakihenkisemmästä julistuksesta. On sanottu, että puhdasoppiselle luterilaiselle kristittynä oleminen oli velvollisuus, pietistille erittäin vaikea tehtävä, mutta herrnhutilaiselle suuri riemu. Kun Zinzendorf oli päässyt omakohtaisesti käsittämään Kristuksen sovintokuoleman merkityksen, hänen kristillisyyteensä tuli vapautunut, suuren ilon ja syvän kiitollisuuden piirre.

Veljesseurakunnissa vallitsi sydämellinen, lämmin ja kodikas ilmapiiri, joka imaisi ihmiset mukaansa. Kaikkiin kiinnitettiin huomiota ja kaikkia hoidettiin sielunhoidollisesti. Herrnhutissa oli mestarillisesti organisoitu vastuunkantaja- ja pienryhmäverkosto, Kristus-keskeinen sanoma sekä paljon yhdessä laulamista ja rukousta. Veljesseurakunta oli veljesyhteyden ja veljesrakkauden yhteisö. Siinä ilmenneet ristiriidat Zinzendorf koetti ratkaista kärsivällisyydellä ja rakkaudella; ristiriitojen hoito vaati häneltä todella paljon aikaa. Hänen ihanteenaan oli rakkaudellinen erilaisuuden sietäminen jopa yli kirkkokuntarajojen. Tässä mielessä liike on ollut hyvin ekumeeninen, mutta tässä asiassa Zinzendorf usein myös epäonnistui. Herrnhutilaisuuteen liittyviä ongelmia käsittelemme tuonnempana.

Herrnhutilaisuuden valoisa kristillisuus heijastui myös hautajaisissa ja kuolleiden muistopäivissä. Kuolema nähtiin kotiinlähtönä. Vaikka ystävän pois lähtö on surullinen asia, on se myös ja ennen muuta ilon päivä, ja hautajaisissa tämä riemu ja kiitollisuus olivat päällimmäisinä. Vuosittainen kuolleiden muistopäivä vietettiin aina Jeesuksen ylösnousemisen muistopäivän aamuna. Veljesseurakunnan tapana on ollut kuolleitten hengellisten elämäkertojen kirjoittaminen ja lukeminen kuolemantapausten yhteydessä hautajaisissa. Herrnhutissa on säilynyt 10 000 virolaisen liikkeen jäsenen nekrologit.

Valoisan kristillisyyden lisäksi veljesseurakunnan toisena tuntomerkkinä oli poikkeuksellinen evankelioimis- ja lähetysaktiivisuus: jo vuosi veljesseurakunnan syntymisen jälkeen se päätti ryhtyä lähettämään lähetystyöntekijöitä. V. 1729 se lähetti ensimmäiset julistustyöntekijänsä diasporatyöhön – sisälähetystyöhön – Liivinmaalle, Ruotsiin ja Viroon, ja viisi vuotta syntymisensä jälkeen yhteisö lähetti ensimmäiset lähetystyöntekijänsä pakanalähetystyöhön Länsi-Intiaan.

Veljesseurakunnan leviäminen

Maine Herrnhutin veljesseurakunnasta levisi nopeasti Saksassa ja sen ulkopuolellekin. Tietoja seurakunnasta haluttiin Tanskan hoviin, Englantiin, Sveitsiin, Ruotsiin, Norjaan, Liivinmaalle ja Viroon. Zinzendorf matkusti v. 1728 vierailulle saksalaiseen Jenan yliopistoon, jossa oli monia heränneitä ylioppilaita ja josta myöhemmin tuli herrnhutilainen yliopisto samaan tapaan kuin Hallessa oli pietistinen yliopisto. Veljesseurakuntia syntyi useisiin Saksan kaupunkeihin, Sveitsiin, Hollantiin, Venäjälle sekä myöhemmin Englantiin ja Pohjois-Amerikkaan. Enimmillään niitä oli Zinzendorfin elämän loppupuolella noin 500.

V. 1731 Zinzendorf vieraili Tanskan hovissa. Pian alkoi veljesseurakunnan pakanalähetystyö tanskalaisten tukemana Tanskan alusmaissa: v. 1732 Karibian meren (Länsi-Intian) St. Toomaksen saarella ja seuraavana vuonna Grönlannissa, v. 1737 Etelä-Afrikassa hottentottien parissa, v. 1738 Etelä-Amerikan Surinamissa, v. 1742 Pohjois-Amerikan intiaanien keskuudessa ja v. 1752 Labradorissa.

Lähetystyöntekijöitä lähetettiin myös Algeriaan ja Euroopan juutalaisten pariin. Liivinmaalle ja Viroon Zinzendorf tuli v. 1736 löytääkseen välietapin Venäjälle päämääränä kalmukien ja tataarien tavoittaminen evankeliumilla. Hän oli nykyaikaisten lähetysjohtajien esikuva siinä, että hän matkusteli paljon ulkomailla ja lähetyskentillä ja jopa osallistui intiaanien tavoittamiseen pitkäkes-

toisella matkallaan Pohjois-Amerikkaan. Ensimmäisen sadan vuoden aikana veljesseurakunta lähetti 1200 lähetystyöntekijää.

Veljesseurakunnan lähetystyöntekijöinä olivat lähinnä Herrnhutissa asuvat Määrin veljet. Jeesuksen ohjeen mukaan heidät lähetettiin kaksittain, ja usein lähetettiin matkaan aviopari/perhe. He olivat erittäin alttiita ja valmiita lyhyellä varoitusaajalla lähtemään, minne vain oli tarvis mennä. He olivat käsityöläismaallikkoja, joilla ei ollut varsinaista teologista koulutusta mutta jotka olivat Raamattunsa erittäin hyvin tuntevia käytännön kristittyjä ja kansanläheisiä julistajia ja jotka kaikkialla tahtoivat opiskella kansallisen kielen.

V. 1731 Herrnhutin veljesseurakunta itsenäistyi omaksi Veljeskirkoksi vastoin Zinzendorfin tahtoa. Oman piispan se sai v. 1735, minkä jälkeen oli mahdollista vihkiä omia pappeja ja viettää omaa ehtoollista myös lähetysalueilla. Ratkaisu, jonka Zinzendorf vastentahtoisesti hyväksyi, tehtiin siirtolaisveljien vaatimuksesta. Hän itse sai luterilaisen kirkon pappisvihkimyksen v. 1734 ja pysyi luterilaisena elämänsä loppuun saakka.

1740-luku oli veljesseurakunnan todellinen koettelemusten ja sekaannuksen aika, jota on nimitetty ”seulonnan ajaksi”. Maalliset viranomaiset tahtoivat lopettaa Herrnhutin toiminnan lahkolaisuutena ja määräsivät jo v. 1736 Zinzendorfin myymään perintötilansa, jonka alueella Herrnhut sijaitsi, ja lähtemään pois Saksin maakunnan alueelta. Maatilan hän myi vaimolleen, joten toiminta jatkui, mutta perheen piti lähteä pois alueelta 10 vuodeksi. Sen ajan Zinzendorf vieraili veljesseurakunnan työalueilla, pisimpään Berliinissä, ja lähetysalueilla, mm. puolitoista vuotta Pohjois-Amerikassa. Perhe sai palata Herrnhutiin vuonna 1745.

Sekaannus oli suurinta vuosina 1743–49 Herrnhagenin veljesseurakunnassa, jossa oli reformoituja veljesseurakuntalaisia ja jossa työskenteli myös Zinzendorfin poika, tuolloin 20-vuotias Renate. Seurakuntaan oli tullut muuttajia monista maista, ja heillä oli erilaisia näkemyksiä. Siellä kehittyi hempeämielinen ”verikristillisuus”, joka kärjistyi Kristuksen kylkihaavan – ”kylkikuopan” – ylistämiseen ja suoranaiseen palvontaan. Hengellisyydestä tuli iloista tunteilua ja nautinnon metsästämistä. Ihmisen syntisyys ja kilvoituksen välttämättömyys jäi sivuun. Zinzendorf ei pystynyt pysäyttämään tätä kehitystä, joka oli saanut alkunsa hänen omasta sovitustyötä kuvailevasta kielenkäytöstään. Herrnhagenin seurakunta hajosi, ja se lopetettiin. Vuonna 1749 Zinzendorf lopetti kovakätisesti harhasuuntauksen koko veljesseurakuntaliikkeessä. Renate-poika, joka oli ollut täysin rinnoin mukana harhasuuntauksessa, katui menettelyään, ja hänestä tuli varhaiseen kuolemaansa saakka isänsä uskollinen auttaja Herrnhutissa.

Veljesseurakunnan Viron-työn alkaminen 1730 ja alkuherätys 1737–42

Ulkolähetysten ohella Herrnhut harjoitti diaspora- eli sisälähetystyötä kansankirkkojen sisällä. Tämän työn hedelmää olivat Saksaan syntyneet veljesseurakunnat, jotka toimivat ennen Veljeskirkon syntymistä joko luterilaisen tai reformoidun kirkon yhteydessä. Työ Ruotsissa, erityisesti Tukholmassa, alkoi v. 1729. Muutamassa vuodessa toiminnan piiriin tuli Tukholmassa 700 ihmistä. Sikäläisen veljesseurakunnan laulukirja ”Zions sånger” (1742–45) oli esikuvana Suomen heränneitten laulukirjalle ”Siionin virret” (1790), jossa oli aluksi paljon veljesseurakunnan ja Zinzendorfin lauluja.

Muutamit veljesseurakunnan veljet muuttivat Tukholmasta Tallinnaan Viroon. He pyysivät Herrnhutista vierailijaa käymään luonaan. V. 1730 yksi Herrnhutin määriläinen perustajaveli, puuseppärakentaja Christian David, tulikin vierailulle Liivinmaalle (johon kuului silloin myös Tartto) ja jatkoi sieltä matkaansa Tallinnaan. Tästä matkasta alkoi veljesseurakunnan diasporatyö ensin Viron saksalaisten parissa ja pian myös Viron virolaisten, ruotsalaisten ja suomalaisten parissa.

Työn alkuvaiheessa tilanne Virossa oli hyvin otollinen veljesseurakunnalle. Uskonpuhdistus oli levinnyt 200 vuotta aikaisemmin hyvin nopeasti tähän ritarikuntien ja saksalaisen kulttuurin

hallitsemaan katoliseen maahan. 1600-luvulla Viron luterilainen kirkko muuttui puhdasoppiseksi, kunnes vuodesta 1696 alkaen Viroon tuli useita Hallessa opiskelleita pietistisiä pappeja. Vuoteen 1730 mennessä pietistit olivat saaneet haltuunsa monia tärkeitä virkoja, myös Tallinnan Vanhan kaupungin konsistoriumin, kirkollisen hallintoelimen. Tuolloin Viron seurakunnissa oli 28 pietististä pappia. Myös tuomiorovasti, joka oli käytännössä kuin piispa, oli pietisti.

Saksassa pietismin päähaarat – Hallen pietismi ja 50 vuotta myöhemmin syntynyt herrnhutilaisuus – olivat ajautuneet ristiriitoihin, koska herrnhutilaisuus osoittautui hallelaiselle pietismille kilpailijaksi; ne olivat liian lähellä toisiaan olevia kansankirkon sisällä toimivia herätyskristillisiä uudistusliikkeitä. Virossa kävi toisin: Viron seurakuntapapeista 14 pietistipappia otti heti suojiinsa Herrnhutista Viron luterilaisen kirkon seurakuntiin lähetetyt Määrin julistajaveljet sekä veljesseurakunnan tyypilliset toimintamuodot ja julistuksen. Näin syntyi alusta pitäen pietistis-herrnhutilainen yhteistyö. Pietismin tukeva teologia ja herrnhutilaisuuden Kristus-keskeinen, riemumielinen, evankelinen ja kansanomaisen julistus oli ihanteellinen yhdistelmä. Se vakautti liikettä ja varjeli sitä harhaopeilta ja hurmahenkisyydeltä.

Tallinnassa oli v. 1730 neljä pietistipappia, mm. tuomiorovasti ja tuomiokapitulin esimies Mickwitz ja hänen apulaisensa Vierroth. Kun Christian David tuli Tallinnaan, hän asui Vierrothin pappilassa. Siitä muodostui Viron veljesseurakunnan henkinen ja käytännöllinen keskus. Kuukauden ajan Christian David julisti evankeliumia ja tutustui 12 pietistipappiin, joista 9 oli maaseudulta, heidän joukossaan pari lääninrovastia. Hänen vierailunsa valmisti maaperää tulevien vuosien työlle. Viron herrnhutilaisen toiminnan lasketaan alkaneen juuri tammikuussa 1730.

V. 1736 Zinzendorf tuli Liivinmaan-matkallaan kuudeksi päiväksi Tallinnaan, missä hän majaili pastori Vierrothin pappilassa. Vierrothia miellytti paronin palava rakkaus Kristusta kohtaan. Zinzendorf saarnasi jumalanpalveuksissa Olevisten kirkossa ja Tuomiokirkossa. Hänen saarnansa saivat erittäin hyvän vastaanoton myös koko tuomiokapitulin puolelta: hän teki Karitsan keskeiseksi. Vierailun aikana paronilta pyydettiin tukea jo vuosia aikaisemmin valmistuneen ensimmäisen vironkielisen raamatunkäännöksen painatuskustannuksiin. Hän luovutti sitä varten suurehkon summan rahaa – viidesosan tarvittavasta summasta – ja paikallisen kenraalin luona käydessään hän sai tältä lupauksen suuresta avustussummasta. Ensimmäinen vironkielinen Raamattu – 6000 kappaletta – julkaistiin vuonna 1739. Sen kääntäjä oli Jürin seurakunnan pietistinen pappi Helle, josta tuli myöhemmin sydämellinen veljesseurakunnan tukija ja jäsen. Kansankielinen Raamattu oli tärkeä työväline talonpoikien kesellä tehdylle kansankieliselle julistustyölle.

Zinzendorfin hyvin onnistuneen vierailun jälkeen veljesseurakunnan työ laajeni nopeasti ja ilman esteitä kirkon tai hallinnon puolelta. Tallinnassa Vierrothin pappilassa ja muissa kodeissa alettiin pitää pienryhmiä: miehet jakaantuivat naimisissa olevien ja naimattomien ryhmiin, samoin naiset. Kaikilla ryhmillä oli viikoittaiset kokoontumiset, nimetyt johtajat ja apulaiset. Vastuunkantajille järjestettiin omia kokoontumisia, erikseen miehille ja naisille. Ensimmäinen yhteinen seurakuntapäivä pidettiin v. 1739. Siihen osallistui 40 henkeä. Tuomiokirkon kahden pietistipapin myötävaikutuksella seurakunnissa ruvettiin ottamaan käyttöön herrnhutilaisia työmenetelmiä. Näin alkoi tapahtua pehmeä siirtyminen Hallen pietismistä herrnhutilaisuuteen.

Zinzendorfin vierailun jälkeen ihmisiä alkoi tulla herätykseen ei vain Tallinnassa vaan myös muualla Virossa. Jo v. 1736 Herrnhutista lähetettiin kaksi vierailevaa saarnaajaa Viroon ja v. 1739 kaksi pitempiaikaista työntekijää, joista toinen työskenteli pitkään Saarenmaalla. Vierailtiin kylissä pitämässä rukoustunteja taloissa, kesällä ulkoilmassa. Työtä oli myös Tarton seudulla, erityisesti Urvasten seurakunnassa. V. 1740 työ laajeni nopeasti ja Herrnhutista lähetettiin neljä työntekijää lisää. Herrnhutilaisessa hengessä tehty työ herätti kansassa mielenkiintoa ja tempaisi ihmiset mukaansa.

V. 1739 herätykseen tulleiden saksalaisten, virolaisten ja ruotsalaisten määrä nousi Virossa 400:aan, pelkästään Tallinnan saksalaisia oli yli 200. Saksasta tuli lisää saarnaajia myös pitempiaikaisiksi

työntekijöiksi. Herätys levisi niin kaupunkilaisten kuin maaseudun talonpoikien keskuudessa, ja mukaan tuli monia aatelisia. Työ oli elävintä Tallinnassa, jota jotkut alkoivat nimittää Tallelinnaksi (Karitsan kaupungiksi). Tuomiokirkossa käytiin v. 1742 kaikista ympäristökunnista 35 kilometrin säteeltä; yhteensä kävijöitä oli noin 800, mikä oli 14 % asukkaista. Kaupungista oli vaikea löytää taloa ja perhettä, jossa ei olisi ollut joku herännyt. Eräs useissa paikoissa työskennellyt Herrnhutin julistajaveli kertoi Viron herätyksistä työn alkuvuosina: ”En ole missään nähnyt mitään vastaavaa.”

Tallinnan jälkeen toisella sijalla oli Saarenmaan työ, kolmannella sijalla Virunmaa, erityisesti Kadrina, jossa ympäristökunnat mukaan lukien arveltiin olevan yli 1000 herännyttä. Myös Lääne-maalla (läntisessä Virossa) oli aktiivista toimintaa. Urvastessa Etelä-Virossa sanottiin olevan tuhansia heränneitä. Kokonaisuudessaan arveltiin Virossa v. 1742 oleen 10 000–12 000 herännyttä; nämä tulivat mukaan noin viiden vuoden aikana. Veljesseurakunnan toiminta oli saanut aikaan kansanliikkeen erityisesti talonpoikaisväestön keskuudessa.

Vastaisku v. 1743. Veljesseurakunta vastustuksen paineessa

Herätyksen täytyy nostaa vastustusta. Se, että vastustajat herätyksen edetessä olivat niinkin pitkään vaiti, on ihmeteltävää. Ensimmäinen ristiriita syntyi vuoden 1739 syksyllä, kun kateus iski Tallinnan ei-pietistisiin pappeihin, joita oli yhtä paljon kuin pietistisiäkin – neljä pappia alakaupungissa. Syynä oli se, että heränneet alakaupunkilaiset lähtivät joukoittain yläkaupungin jumalanpalvelukseen Vanhan kaupungin – Toompeanmäellä olevan yläkaupungin – Tuomiokirkkoon, jossa toimivat pietistiset papit, ja jättivät alakaupungin kirkot tyhjiksi. Seurakunnan johtokunta nousi herrnhutilaisia ja Tuomiokirkon menettelyä vastaan.

Seuraava ongelma oli kahden veljesseurakunnan työhön osallistuneen Tallinnan pietistipapin välinen ristiriita, kateus. Tuomiorovasti Mickwitzin – veljesseurakunnan työn ylimmän tarkastajan – apulainen Vierroth oli heränneiden keskuudessa Mickwitziä suositumpi, ja se herätti tuomiorovastissa pahaa mieltä ja epäilyksiä. Kun tieto tästä levisi heränneiden keskuuteen, huhu sai Herrnhutissa aikaan epäilyksiä Mickwitziä kohtaan.

Suurin ongelma oli kuitenkin maallisen hallinnon puuttuminen asiaan. Kun kaupungissa oli lähes joka taloa koskettava herätys, asiaan täytyi puuttua. Kun tuomiokapituli oli liikkeen puolella, täytyi kaupungin hallinnon ja ritarikuntien tehdä loppu ”rauhattomuudesta”: Näin ei saa jatkua! Ongelmaksi nähtiin veljesseurakunnan menettely, joka toi seurakuntiin luterilaiselle kirkolle vieraita toimintamuotoja. Ja kun Tallinnan veljesseurakunta rekisteröityi virallisesti v. 1741, sitä pidettiin lahkolaisuutena, vaikka se toimi vain kirkon seurakunnissa. Monissa seurakunnissa pelkästään nimitys ”veljesseurakunta” seurakunnan sisällä nähtiin ongelmallisena.

Kesällä alakaupungin seurakunnan konsistorio ja keisarinna alaisuudessa toimiva kuvernementtihallitus järjestivät kaupungilla suunnitelmallisen kansannousun Herrnhutin työntekijää vastaan ja hallinto hoiti asiaa eteenpäin. Kun lisäksi maakunnista kantautui huhuja ekstaattisista kohtauksista heränneiden parissa ja naisprofeettojen kylillä juoksemisista, piti maallisen hallinnon mielestä tällainen epäjärjestys lopettaa. Kun kirkon hallinto ei siihen pystynyt, piti maallisen hallinnon panna seurakunta järjestykseen sellaisen lahkon takia, jota johdetaan Saksasta, Herrnhutista, ja joka on ”kaikkea perinteistä kirkkojärjestystä ja Tunnustuskirjoja vastaan”. Maallinen raati vaati oman miehensä tuomiokapitulin johtajaksi – ja niin tehtiin. Kuvernöörin käskyllä rajoitettiin jo syksyllä 1741 veljesseurakunnan rukoushetkien ja muiden kokoontumisten määrää tuomikirkon tiloissa.

Lopullisesti veljesseurakunnan toiminta kiellettiin helmikuussa 1743, jolloin kuvernementtihallinto antoi käskykirjeen/asetuksen, joka kielsi seurakuntia kutsumasta yhtään työntekijää Herrnhutista. Jos tällaisia työntekijöitä ilmaantuisi, heidät oli heti lähetettävä pois maasta. Kaikki veljesseurakuntien kirjallisuus piti ennen sen käyttöönottoa tarkastaa kirkon elimissä. Muiden kuin luterilaisten seurakuntien ei sallittu käyttää seurakuntanimistystä. Tuomiokirkkoseurakuntaan ei saanut ottaa herrnhutilaishenkisiä pappeja. Vain seurakuntien pappien johtamat kokoontumiset hyväksyttiin ja

hallinnon edustajat voivat käydä tarkastamassa kaikkia seurakunnan kokoontumisia. Seurakunnat eivät voineet ottaa vastaan yhtään pappia eivätkä koulut yhtään opettajaa, joita kuvernementtihallinto ei hyväksynyt, eikä kirkon elämään saanut tuoda mitään kirkkojärjestyksen vastaista.

Yhden vuoden aikana veljesseurakunnan tilanne muuttui huippumenestyksestä kaikenlaisen toiminnan kieltoon Virossa ja myös Liivinmaalla, missä valtio otti veljesseurakunnalta rukoushuoneet ja koulut. Veljesseurakunnan toiminta ei kuitenkaan loppunut keisarinnaan ukaasin takia vaan muuttui maanalaiseksi 20 vuoden ajaksi. Ne, joilla oli hengellinen jano, löysivät mahdollisuuden keskinäiseen yhteyteen, ja paikalliset vastuunkantajat, jotka olivat saaneet hyvän työohjeistuksen Herrnhutista lähetetyiltä työntekijöiltä, ottivat vastuun uskovioiden hoidosta. Parin seuraavan vuosikymmenen aika oli veljesseurakuntien sisäisen kasvamisen ja vahvistumisen aikaa. Monissa seurakunnissa heränneet elivät heränneen papin suojeluksessa.

Vaikka veljesseurakunnan toiminta oli Virossa kiellettyä ja papeilta kiellettiin kaikkalainen yhteydenpito näiden ”lahkolaisten” ja heidän opetuksensa kanssa, työ jatkui. Viranomaiset eivät pystyneet ja lopulta eivät enää edes vaivautuneet kontrolloimaan laajaa työtä. Odotetut talonpoikien aiheuttamat rauhottomuudet jäivät tulematta. Heränneet talonpojat tulivat päinvastoin tunnustamaan kartanonherroille entiset varkautensa ja tahtoivat hyvittää ne. Kirkossa oli monia pappeja, jotka pitivät huolta heränneistä, ja lähes koko kiellon voimassaolon ajan veljesseurakunnan saksalaisia työntekijöitä toimi maassa kotiopettajan tittelillä. Vähän kerrassaan herrnhutilaisten työ alkoi jälleen laajeta. Erityisesti niin tapahtui Saarenmaalla.

Kun Venäjän valtaistuimelle v. 1762 astui vapaa- ja länsimielinen valistusajan keisarinna Katariina II, olot vapautuivat. Hän tunnusti veljesseurakunnan toiminnan Etelä-Venäjällä, jossa se oli ollut kiellettyä, mutta Baltian kieltoa hän ei purkanut. Vapaammassa oloissa veljesseurakunnan vastaisuus Baltiassa kuitenkin väheni, kunnes v. 1817 uusi vapaamielinen keisari Aleksanteri I antoi kuulutuksen, jolla veljesseurakunnan toiminta Baltiassa hyväksyttiin täysin. Matkallaan länteen keisari vieraili Herrnhutissa v. 1815.

Viron Veljesseurakunnan huippukausi 1790–1840

Vaikka herrnhutilainen herätys laajeni Virossa nopeimmin vuosina 1737–42, herätysliikkeen huippukausi oli 50-vuotinen ajanjakso erityisesti 1800-luvun alussa, ja sitä edisti keisari Aleksanteri I:n suopeus liikettä kohtaan. Veljesseurakunnan laajeneminen pääasiassa talonpoikaisväestön keskuudessa oli aivan ilmiömäinen. 1800-luvun alusta tiedetään, että Saarenmaan ja Hiidenmaan asukkaista lähes 30% oli veljesseurakunnan jäseniä, ja 1830-luvulla koko Viron väestöstä 7% – 50 000 ihmistä ja lapset mukaanluettuna 70 000 – oli sen jäseniä. Veljesseurakunnan rukoushuoneita oli Virossa 160 eli yhtä paljon kuin Viron kirkolla oli kirkkorakennuksia. Vahvinta toiminta oli Läänemaalla (Länsi-Virossa), aivan erityisesti saarilla, sekä Etelä-Eestissä. Vuosina 1840–45 Saarenmaalla ei tehty viranomaisille ainoatakaan rikosilmoitusta.

Yksi herrnhutilaisuuden salaisuus oli sen julistuksen Kristus-keskeisyys, toinen sen kansanomaisuus: se tarttui talonpoikaisväestöön. Saksasta tulleet julistajaveljet olivat käsityöläisiä ja oppivat nopeasti viron kielen. He tulivat hyvin toimeen tavallisten ihmisten mutta myös aatelisten ja pappien kanssa, ja he toimivat välikäsinä ylemmän ja alemman luokan välillä. Kolmas liikkeen salaisuus oli huippuhyvin organisoitu maallikkovastuulla toimiva työ. Tavallisesti paikallisessa seurakunnassa oli 200–300 liikkeen jäsentä, joista 10–15% oli ”työntekijöitä”, vapaaehtoisia maallikkovastuunkantajia, jotka toimivat erilaisissa vastuutehtävissä (miesten ja naisten ryhmät, lauluryhmät, lasten ryhmät, nuorten ryhmät, työryhmät jne.). Työntekijöistä 10–30% oli ensimmäisen luokan työntekijöitä eli kokoontumis- ja toimintaryhmien johtajia, maallikkosaarnaajia, sielunhoitajia jne. selkeine tehtävänantoineen. Jos veljesseurakunnassa oli 200 jäsentä, vapaaehtoistyöntekijöitä oli noin 30, heistä vastuullisia ehkä n. 10 ja loput avustajia.

Tärkeimpiä yhteisiä kokoontumisia olivat rukoustunnit, erityisesti jumalanpalvelusten jälkeen pidetyt pyhärukoukset (nykyisin ”kuulutustunnit”), joissa oli paljon laulua, todistuksia, opetuspuhe ja rukous. Näihin pyhärukouksiin osallistui sekä keskuksissa että niiden kylillä vuoden mittaan kaksi kertaa enemmän ihmisiä kuin oli omia jäseniä. Jäsenten kokoontumisia oli usein, ja keskinäinen sydämellinen yhteys motivoi osallistujia. Veljesseurakuntien jäsenet olivat uskollisimpia seurakuntien jumalanpalveluksissa ja ehtoollisella kävijöitä. – Ruotsissa vastaavanlaisten pyhärukousten maallikkojulistajaveljiä kutsuttiin myöhemmin ”lukijoiksi”. He lukivat usein valmiita saarnoja ja oppivat myös itsenäisiksi julistajiksi ja raamatunselittäjiksi. Vielä 1990-luvulla pidettiin Muonion alueella vastaavanlaisia pyhärukouksia kylillä, tavallisesti maallikkoveljien johdolla.

Veljesseurakunnan huippukauden menestys herätti Viron luterilaisen kirkon työntekijöissä kateutta: seurakuntien omalla toiminnalla ei ollut vastaavanlaista menestystä. Vaikka liike oli kirkon sisäinen, kirkon hallinnossa ruvettiin kehittämään liikkeen toimintaa rajoittavia toimia. Vuoden 1832 kirkkojärjestys määräsi liikkeen toiminnan täydellisesti kirkkoherrojen vallan alaiseksi, ja heistä riippuen eri seurakunnissa oli hyvin erilaiset toimintamahdollisuudet. Maallikkojulistajien vapautta rukoushuoneissa rajoitettiin monilla tavoin. Herrnhutin lähettämien veljien toimintaa ei kuitenkaan rajoitettu. Tarton teologisen tiedekunnan dekaani opetti 1800-luvun alkupuoliskolla kirkossa, että veljesseurakunnan opetus on eksyttävää ja kirkkoa hajottavaa. Tosiasiassa veljesseurakuntalaiset olivat ahkerimpia kirkossakävijöitä. Aikana 1840–1940 Viron kirkon hallinto oli hyvin veljesseurakuntavastainen.

Laajat talonpoikaisväestön herätykset antoivat pohjan opetustyön ja koulutoiminnan laajenemiselle, koska nimenomaan heränneet talonpojat halusivat oppia lukemaan ja kirjoittamaan ja lähettivät lapsensa yliopistoon. Viron kansallisen heräämisen neljä tärkeintä johtajaa 1800-luvun loppupuolikymmeninä tulivat aktiivisten veljesseurakuntalaisten perheistä: Friedrich Reinhold Kreutzwald, Jakob Hurt, Carl Robert Jacobson, Villem Reiman ja Jaan Tõnison.

Heränneet talonpojat lähtivät ensimmäisinä tukemaan 1860-luvulla alkanutta heräävää kansallistunnetta. Veljesseurakuntien lauluharrastus ja laaja kuorotoiminta olivat esikuva 1800-luvun loppupuoliskolla alkaneelle Viron lauluhullaperinteelle. Historioitsija ja 1990-luvun alun pääministeri Mart Laar kiinnitti väitöskirjassaan huomiota veljesseurakunnan positiiviseen vaikutukseen Viron kulttuurielämässä, vaikka liike liikkeenä suhtautui vieroksuvasti maalliseen kulttuuriin. Ja juuri veljesseurakunnan jäsenet alkoivat ensimmäisinä käyttää Viron maarahvaasta nimistystä ”eestiläiset”.

Viron veljesseurakunnan laskukausi 1840–1940

Vuodet 1840–1940 olivat Viron veljesseurakunnalle raju laskukausi. Siihen oli useita syitä. Yksi syy oli virallisen kirkon kylmä suhtautuminen ja herrnhutilaisten toimintaa rajoittava toiminta, jota Venäjän alaisen hallinnon venäläistämispolitiikka tuki. Virallisen kirkon kylmä suhtautuminen liikkeeseen kesti käytännössä 200 vuotta alkaen vuodesta 1743. Vasta Nevosto-Viron aikana 1950-luvulla virallisen kirkon suhde veljesseurakuntaan lämpeni. Skandinavian luterilaisten kirkkojen kielteinen suhtautuminen kirkon sisäisiin herätysliikkeisiin oli suhteellisen lyhytaikaista verrattuna Viron kirkon suhtautumiseen.

Toinen syy laskukauteen oli veljesseurakunnan hengellis-teologinen orientoituminen. Liike oli avoin kaikelle elävälle kristillisyydelle, kohdattiinpa sitä missä tahansa. Liike oli kuin laiva ilman pietismin tukevaa teologista pohjapainoa, joka pitää laivan kurssissa kaikenlaisissa opillisissa tuulissa. Tämä heikkoushan tuli näkyville jo Zinzendorfin elinaikana, kun Herrnhagenin yhteisö ajautui tilanteeseen, jossa Karitsa-keskeisestä lunastyön julistamisesta siirryttiin hurmahenkiseen hempeään Kristuksen kylkihaavan – ”kylkikuopan” – ylistämiseen ja palvontaan ja morsiusmystiikkaan. Tätä suuntausta edusti Virossa 1740-luvulla saksalainen julistajaveli, joka tuli Urvasteen Etelä-Viroon ja sai aikaan ongelmia.

Viron veljesseurakunnan huippukautena 1800-luvun alkuvuosikymmeninä liikkeessä esiintyi vahva ekstaattinen suuntaus, taivaassakävijöiden suuntaus, joka oli vahvimmillaan 1813–25 ja jatkui heikompana 1880-luvulle saakka. Sen edustajat, jotka olivat useimmiten naisia, kertoivat käyneensä taivaassa tai helvetissä ja kuvailivat näkyjään puheissaan tai käsikirjoitetuissa teksteissään, joita levitettiin. Tämä herrnhutilaisliikkeen sisäinen liikkuminen aiheutti liikkelle hallaa. Se sai aikaan kirkon seurakunnissa kritiikkiä ja liikkeen sisällä sekaannusta. Liikkeen johto suhtautui siihen kriittisesti, mutta liian pehmeästi. Samantyyppinen voimakas tunnepitoinen kristillisuus sekoitti varhemmin Ruotsin ja sitten myös Norjan herrnhutilaisryhmien elämän. Onneksi Jumala antoi Norjaan Haugen, joka pietistinä kokosi nämä hajalle ajatut uskovat siipiensä suojaan ja selkeän teologian piiriin.

Kolmas syy Viron veljesseurakuntien heikkenemiseen oli se, että v. 1857 Veljeskirkon synodi Saksassa päätti talouskriisin takia, ettei Liivinmaalle ja Viroon enää lähetetä kokeneita pitkäaikaisia julistajaveljiä. Viron kirkon veljesseurakuntaan kohdistuneen kielteisen asenteen takia liikkeellä ei ollut enää riittävästi ystäväpappeja, ja siksi koko liike jäi liiaksi vain vapaaehtoismaallikoiden varaan.

Neljäntenä liikkeen heikkenemisen syyä ja rankimpana veljesseurakunnan jäsenkadon aiheuttajana oli mielestäni vuodesta 1880 alkanut vapaiden kirkkokuntien rantautuminen Viroon. Asiaa ei valitettavasti ole tutkittu, mutta sormituntumani on seuraava: vapaat kirkkokunnat tuntuivat edustavan todella elävää kristillisyyttä, joka vetosi veljesseurakuntalaisiin. Alkuvaiheessa baptistit, metodistit, adventistit sekä myöhemmin helluntailaiset ja vapaakirkolliset saivat karkeasti arvioiden yli puolet jäsenistöstään veljesseurakunnista. Vapailla kirkkokunnilla oli vahva identiteetti ja palkatut työntekijät, joita taas veljesseurakunnilla ei samassa määrässä ollut.

Viron itsenäistymistä v. 1918 seurasi veljesseurakunnan identiteetin etsiminen: jatkaako kirkon herätysliikkeenä vai itsenäistyäkö omaksi kirkkokunnaksi. Valinta päättyi jatkoon herätysliikkeenä, mutta 1939 perustettiin toinen itsenäinen herrnhutilaishaara. Sekaannusta aiheutti myös tunnustustenväläinen Euroopan Kristillinen Missio, jonka työntekijät työskentelivät vuodesta 1931 alken vapaasti Viron veljesseurakunnissa, kunnes sille pantiin sulkua v. 1939; tämä päätös jakoi koko liikkeen sisäisesti kahteen leiriin.

Viides veljesseurakuntaa heikentänyt syy oli neuvostoajan viranomaisten suhtautuminen liikkeeseen. Siitä enemmän tuonnempana.

Kaikki tekijät yhteensä aiheuttivat sen, että kun v. 1854 veljesseurakunnissa oli 50 531 jäsentä, 165 rukoushuonetta, 2976 vapaaehtoistyöntekijää ja 2884 näiden apulaista, v. 1922 jäseniä oli 3000 ja v. 1940 neuvostoajan alkaessa vain 1500. Ankara vastustus ja kova kilpailu karsivat liikkeen jäsenistöä. Silti herrnhutilaisliike oli elävä herätysliike Viron kirkossa.

Kun neuvostomiehitys alkoi v. 1939 ja jatkui v. 1944, kommunistiset viranomaiset halusivat kuristaa veljesseurakunnan hengiltä, vaikka sallivatkin Viron luterilaisen kirkon seurakuntien toimia hiljaisella liekillä. Tuolloin veljesseurakunnat luovuttivat toimintakieltoon määrätyt rukoushuoneensa luterilaisten seurakuntien työpisteiksi ja jatkoivat toimintaansa niissä tai kodeissa. Jotkin rukoushuoneet muuttuivat baptistiseurakunnan rukoushuoneiksi ja niissä kokoontuneet veljesseurakunnat baptistiseurakunniksi.

Neuvostoliiton hajottua maassa alkoi vapaampi jakso ja Viro itsenäistyi v. 1992. Uuden ajan myötä myös kovalle pantu veljesseurakunta sai jatkaa toimintaansa. Vuonna 1992 uudelleen perustettu Tallinnan veljesseurakunta, jonka jäseniä kaikki Viron veljesseurakunnan nykyiset 120 aktiivijäsentä ovat, sai Endlan kadulle oman uuden rukoushuoneensa v. 1995. Nykyisin veljesseurakunnalla on kymmenen rukoushuonetta, joissa on toimintaa. Jäsenet ovat suhteellisen iäkkäitä, edellisen herrnhutilaispolven jälkeläisiä. He ovat pääasiassa luterilaisia, samoin johtavat papit, mutta joissakin rukoushuoneissa käy myös vapaiden suuntien jäseniä, erityisesti baptisteja.

Monet Viron kirkon nykyisistä papeista ovat lähtöisin veljesseurakuntalaisten perheistä. Jo neuvostoaikana puolet teologian opiskelijoista oli veljesseurakuntalaisia ja tai heidän perheittensä lapsia. Viron veljesseurakunnan lehti Risti Vägi ilmestyi Viron ensimmäisen tasavallan aikana vuosina 1928–40, aina neuvostomiehitykseen saakka. Toisen tasavallan aikana lehti ilmestyi vuodesta 1995 vuoteen 2007, jolloin sen ilmestyminen keskeytyi työvoiman puutteen takia. Lehti jatkaa ilmestymistään v. 2016.

Maailmanlaajassa veljesseurakuntaliikkeessä/kirkossa on 2000-luvulla tapahtunut radikaali liberaalisoituminen Euroopan ja Pohjois-Amerikan osalta. Viimeisin kehitysvaihe on samaa sukupuolta olevien pariin vihkimisen hyväksyminen. Liikkeen konservatiiviset osat ovat sanoutuneet irti tästä kehityksestä. Näin ovat tehneet Afrikan Veljeskirkko, joka on tänä päivänä kaikkein vahvin veljesseurakuntaliikkeen haarautuma. Samoin on tehty Karibianmeren saarilla ja Itä-Euroopassa, johon ryhtymään Viron veljesseurakuntakin kuuluu. Viron veljesseurakunta on ottanut etäisyyttä Herrnhutista ja kulkee aikaisemmassa konservatiivisessa uomassaan. Päävanhin on Mustveen kirkkoherra Eenok Haamer.

Maailmanlaaja Veljes-Yhteisö (Uniteet) koostuu tällä hetkellä 19 provinssista. Niissä on yhteensä noin 600 000 jäsentä, joista 50 % on Afrikassa, 44 % Amerikassa, 6 % Euroopassa ja 0,1 % Aasiassa. Euroopassa Veljeskirkkoja- tai yhteisöjä on Tšekissä, Englannissa ja Manner-Euroopassa (Saksa, Hollanti, Sveitsi, Tanska, Ruotsi ja Viro).

Viron veljesseurakunna ja herrnhutilaisuuden yleisluonnehdintaa

Viron veljesseurakunta on koko 285-vuotisen historiansa ajan ollut luterilaisen kirkon sisäinen herätysliike, jonka uskontunnustuksena on ollut Augsburgin tunnustus. Jo 1730-luvulla herrnhutilaisuus, joka aluksi vaikutti Saksassa luterilaisen kirkon sisällä, itsenäistyi omaksi kirkkokunnakseen vastoin Zinzendorfin tahtoa – poikkeuksina ainoastaan Viron ja Liivinmaan (Latvian) veljesseurakunnat.

Kahdessa vaiheessa Viron veljet kyselivät, pitäisikö liikkeen itsenäistyä suhteessaan luterilaiseen kirkkoon. Ensimmäinen oli Zinzendorfin kuoleman jälkeen. Asiaa pohdittiin silloin myös Herrnhutissa, mutta kirkoksi itsenäistyneen veljesseurakunnan piispa Spannenberg kehotti Viron ja Liivinmaan veljesseurakuntia pysymään luterilaisen kirkon yhteydessä. Toinen vaihe oli 1920-luvulla, jolloin osa liikkeen jäsenistä halusi itsenäistyä vuonna 1918 itsenäistyneen Viron kirkosta, joka oli saksalaisten teologisten vaikutusten johdosta tullut heidän mielestään liian liberaaliksi. Asiassa pyydettiin neuvoa Herrnhutista. Kirkon piispa vieraili Virossa v. 1922. Hän neuvoi liikettä pysymään Viron luterilaisessa kirkossa, koska silloinen 3000 hengen jäsenistö oli hänen mielestään liian pieni omaksi kirkokseen. Sellainen on tilanne ollut tähän päivään saakka.

Viron veljesseurakunta on saanut tuntea Viron luterilaisen kirkon johdon puolelta vainoa 1740-luvulta alkaen. Suhteet kirkon puolelta ovat olleet viileät, vaikka liikkeen piiristä ovat tulleet kaikkein uskollisimmat ja aktiivisimmat seurakuntalaiset; kysymys lienee ollut kirkon seurakuntien kateudesta menestyvää liikettä kohtaan. Elävä herätyskristillisyyttä on aina ollut viralliselle kirkolle vieras ilmiö – ainoastaan yksittäiset papit ja heidän seurakuntansa ovat tukeneet sitä.

Parhaiten Viron veljesseurakunnan merkityksen on kuvannut virolainen kirkkohistorioitsija Olav Sild. Hänen mukaansa kristinusko tuli Vieroon kirkon mukana, mutta sydämenusko tuli Viron maakansalle veljesseurakunnan mukana: ”Oikeastaan vasta veljien toiminnan kautta maakansa (talonpoikaisväestö) muuttui evankeliumiuskovaiseksi ja kristillisyydestä tuli sille elävä sydämenasia.” Lieneekö edes olemassa toista maata, jossa kirkon sisäisellä herätysliikkeellä on ollut niin pitkäaikainen ja laajalle kansaan ulottuva vaikutus kuin veljesseurakunnalla Virossa?

Virossa herrnhutilaisuuden ja pietismin yhteys oli hyvä ja siunauksellinen. Saksassa se ei toiminut, koska pietismi koki myöhemmin tulleen herrnhutilaisuuden menestyvänä ja siksi uhkaavana kilpai-

lijana, joka oli liian lähellä. Herätyskristillisyys – elävä kristillisyys – ja lähetys oli niille yhteinen. Siksi niitä on pidetty pietismin kahtena erilaisena suuntauksena, joista pietismi oli lakihenkisempi ja totisempi, herrnhutilaisuus taas evankelisempi ja riemullisempi – julistuksen keskuksena oli ristiinnaulittu Jeesus, hänen haavansa ja verensä. Liikkeillä oli eroavuuksia niin opissa, elämäkäsitetyksessä kuin työmuodoissakin.

Zinzendorf oli kasvanut pietistishenkisessä kodissa. Hän ei ollut kokenut herätystä, koska hän ei ollut koskaan elänyt uskon ulkopuolella. Pietistit vaativat uskoon tulemiseen syvää katumuskaupailua, ja siksi he pitivät koko Zinzendorfin uskonelämää epäilyksenalaisena. Saksan veljesseurakunta otti etäisyyttä pietismiin, mutta Viron veljesseurakunta on ollut sävyllään pietistisempi kuin saksalainen herrnhutilaisuus.

Zinzendorf kasvoi luterilaiseksi evankeliseksi pietistiksi, ja myöhemmin hänestä tuli luterilainen pappi, joka tahtoi pietistien tavoin levittää elävää uskoa kirkon sisällä ja tehdä lähetystyötä pakanoiden parissa kaikkialla maailmassa. Herrnhutilaisuuden muuttuminen itsenäiseksi Veljeskirkoksi tapahtui Böömin veljien painostuksesta ja oli vastoin Zinzendorfin tahtoa. Tosin tämä kirkko omaksui Augsburgin uskontunnustuksen ja sen mukaisen luterilaisen käsityksen sakramenteista, lapsikas-teesta ja ehtoollisesta.

Käytännön työtä ajatellen pietismillä ja herrnhutilaisuudella oli erilainen käsitys maallikoiden merkityksestä. Pietismi tukeutui heränneiden pappien ja aatelisten varaan vastuunkantajina. Veljesseurakunnan työ taas nojautui pääosin vapaaehtoisiiin maallikoihin ja saarnaajaveljiin, mutta Zinzendorfin aatelisuuden takia myös aatelisia oli liikkeen jäsenenä ja vastuunkantajina. Veljesseurakunnan työmenetelmät olivat erittäin joustavat, joten muuttuviin oloihin ja tilanteisiin pystyttiin reagoimaan välittömästi. Tässä Zinzendorf itse oli loistava esikuva. Veljesseurakunnan työ, erityisesti pienryhmätyö, oli hyvin organisoitua ja otti huomioon kaikki jäsenet: jokaiselle etsittiin vastuutehtävä, johon hän kykeni, ja tehtäviin ohjattiin. Kaikki toimi vapaaehtoisuuden pohjalta, ja pienryhmissä kaikki osallistuivat jakamiseen kodikkaassa ja myönteisessä ilmapiirissä.

Pietismille oli luonteenomaista luterilainen individualismi. Veljesseurakunta taas painotti uskovien yhteyden ja keskinäisen jakamisen merkitystä. Zinzendorf ei pystynyt edes kuvittelemaan individualistista uskonelää ilman uskovien yhteyttä: ”Minä en tunnustaa kristillisyyttä ilman keskinäistä yhteyttä/kanssakäymistä.” Veljesseurakunnan päätyömuotona olivat erityyppiset pienryhmät, jotka kokoontuivat usein. Ryhmät olivat sielunhoidollisia: ketään uskoon tullutta ei jätetty yksin. Herrnhutilaiset kaipasivat päästä koolle toisten uskovien yhteyteen, hengelliseen kotiin. Osallistuminen oli siis aktiivista. Luterilaisissa seurakunnissa taas osallistuminen oli tavallisesti muodollista ja passiivista, mikä teki kirkon voimattomaksi.

Pietismissä työn suorittivat lähinnä papit ja aateliset, herrnhutilaisuus taas keskittyi maallikoihin – Saksassa käsityöläisiin, Virossa talonpoikiin – ja myös aatelisiin, joiden kartanoihin Zinzendorfin aatelisena oli helppo päästä. Siksi pietismi jäi usein ylä- ja keskiluokan liikkeeksi, herrnhutilaisuus sen sijaan pääsi kansan syviin riveihin ja sai aikaan nopeasti leviävän kansanliikkeen Latviassa, mutta erityisesti Virossa; aivan vastaavaa ei muualla ollut. Liikkeessä paikalliset mallikkojulistajat ja matkasaarnaajat olivat tavallisia, ja Saksasta oli Virossa tavallisesti 10–12 saarnaajaveljeä perheeseen.

Hallen pietismin ja herrnhutilaisuuden erilaisuutta on kuvattu saman perheen – pietismin – kahden veljeksien erilaisuutena. Veljeksistä vanhempi eli Hallessa, nuorempi muutti Herrnhutiin. Oli luonnollista, että veljesten välillä oli kilpailua ja välillä kateutta ja riitaakin, vaikka yhteistä oli herätyskristillisyys ja kirkon uudistaminen tapakristillisyyden keskellä. Vanhempi veli oli maltillisempi ja vaatimattomampi, nuorempi veli paljon rohkeampi ja tulisempi, ja siksi maallinen hallinto ja kirkko olivat enemmän nuorempaa vastaan. Suhteessaan maalliseen hallintoon pietismi oli uskollisempi, herrnhutilaisuuden siteet siihen olivat höllemmät. Pietismi oli uskollisempi myös kirkkojärjestykselle, liturgialle ja puhdaoppiselle teologialle, veljesseurakunta taas oli enemmän vapaan ja riittävän

itsenäisen herätysliikkeen ja omien rukoushuoneiden kannattaja, jonka johtajilla oli vähemmän teologista koulutusta kuin pietismin johtajilla.

Näistä ”veljeksistä” pietismi oli pappiskeskeisempi, herrnhutilaisuus taas oli todellinen mutta ehkä liikaakin maallikkoliike. Pietistis-herrnhutilainen yhteys, joka toteutui Virossa liikkeen alkuvaiheessa, oli ihanteellinen. Viron veljesseurakunnan myöhäisemmissä vaiheissa tätä yhdistelmää ei samassa määrin enää ollut. Tämä johti siihen, että veljesseurakunta-laivalla ei ollut riittävän vahvaa teologista pohjapainoa, joka olisi pitänyt sen vakaalla kurssilla erilaisten liikettä koettelevien ”elävän kristillisyyden” opintuulten myrskyissä. Tällaiset opintuulet veivät mukanaan tämän kaikelle elävälle kristillisyydelle avoimen liikkeen jäseniä, koska sen hengellis-teologinen identiteetti ei ollut riittävän selkeä ja vahva, kun taas vapaakirkoilla oli erittäin vahva hengellis-teologinen identiteetti ja oman hengellisen kodin korostus.